

Redaktor a odborný spisovatel Adolf Vomáčka (1856–1919)

Jan Babica^{1,2}, Václav Rusek¹, Ladislav Svatoš¹

¹České farmaceutické muzeum, Farmaceutická fakulta v Hradci Králové, Univerzita Karlova v Praze

²Katedra sociální a klinické farmacie, Farmaceutická fakulta v Hradci Králové, Univerzita Karlova v Praze

Magistr farmacie Adolf Vomáčka (1856–1919) patří k významným osobnostem rakousko-uherské farmacie přelomu 19. a 20. století. Po studiích farmacie ve Vídni krátce pracoval jako kondicinující lékárník a od roku 1882 se plně věnoval práci redaktora farmaceutických časopisů, psaní odborných publikací a vedení obchodní společnosti s lékárenskými pomůckami. Předkládaný článek přináší přehled Vomáčkových životopisných údajů a profesních aktivit, zejména jeho činnosti spisovatelské.

Klíčová slova: Adolf Vomáčka, farmaceuti, farmaceutické časopisy, farmaceutická literatura, výroba léčivých přípravků.

Editor and specialist writer Adolf Vomáčka (1856–1919)

Pharmacist Adolf Vomáčka (1856–1919) is one of the eminent figures of the Austro-Hungarian pharmacy at the turn of the 20th century. After finishing his pharmacy studies in Vienna, he worked as an employed pharmacist for a short time. Since 1882, he was fully engaged in editing pharmaceutical journals, writing professional publications and management of his company trading in pharmaceutical devices. The paper presents Vomáčka's biography and an overview of his professional activities with an emphasis on his publications.

Key words: Adolf Vomáčka, pharmacists, pharmaceutical journals, pharmaceutical literature, manufacturing of drugs

Prakt. lékař. 2014; 10(3): 115–117

Životopis

Adolf Vomáčka se narodil 28. dubna 1856 v Jindřichově Hradci (1). Ve svém rodišti absolvoval gymnázium, po kterém odešel do Vídně, kde v roce 1872 nastoupil na praxi do lékárny Milosrdenství (Barmherzigkeits-Apotheke). Po změně majitele lékárny dokončil svou praxi v lékárně U Tygra (Tiger-Apotheke) na Alser Strasse. Během praxe navštěvoval také vídeňskou školu pro tirony. Tirocinální zkoušku složil roku 1875 s prospěchem *valde bene*. Ve Vídni nadále setrval jako asistent a později jako student farmacie na zdejší univerzitě. Studia absolvoval s vyznamenáním, diplom magistra farmacie obdržel 16. července 1879. Po odmítnutí nabídky asistentkého místa na univerzitě pracoval postupně jako kondicinující farmaceut v lékárnách v Reichenau an der Rax (Rakousko), Znojmě a Těšíně až do roku 1882, kdy svůj zájem zaměřil na jiné aktivity a přesídlil do Litoměřic, roku 1886 pak do Prahy. V roce 1885 se oženil, ovdověl 1906. S ženou vychovali jednu dceru (2, 3). Adolf Vomáčka zemřel 9. října 1919 v sanatoriu v Podolí (dnes část Prahy) (4).

Vomáčka svůj profesní život od počátku 80. let 19. století zasvětil třem oblastem: redigování odborného farmaceutického periodika, provozu obchodní společnosti s lékárenskými a zdravotnickými pomůckami a psaní odborných knih.

Redaktorem *Rundschau*

Po úmrtí Karla Wintera (†20. listopadu 1881), zakladatele časopisu *Rundschau für die Interessen*

der Pharmacie, Chemie und der verwandten Fächer (vycházel od roku 1878 původně jako příloha *Pharmaceutisch-chemisches allgemeines Geschäftsblatt* založeného r. 1875), byla v roce 1882 nabídnuta koupě tohoto listu Adolfu Vomáčkově. Ten však pro nedostatek finančních prostředků nabídku odmítl. Časopis koupil Emil Graf, se kterým se Vomáčka spojil a v březnu 1882 nastoupil na místo redaktora (5). Vomáčka ve spolupráci s vydavatelem a redaktorem Grafem pak časopis redigoval až do roku 1897 včetně (v roce 1892 do redakce vstoupil ještě Arthur Leo Brestowski). Redakce byla v roce 1886 přestěhována z Litoměřic do Prahy a do názvu časopisu kromě farmacie a chemie přibyla i *hygienu*. *Rundschau* byl časopis převážně referátový, uveřejňoval také zprávy úřední, gremiální, recenze apod. Výjimečně otiskoval i zprávy v českém jazyce. V roce 1898 časopis zcela převzal A. L. Brestowski, jeho redakci přesunul do Vídně (5) a název časopisu změnil na *Pharmaceutische Rundschau*.

Německy publikující Adolf Vomáčka má významné místo také u počátku česky psaného farmaceutického periodického tisku. Ještě předchozí vydavatel *Rundschau* v roce 1881 nabídl Farmaceutické společnosti vydávání české verze časopisu. Společnost nabídku odmítla, zejména z obavy z finanční ztráty takového periodika, a přiklonila se k variantě začít vydávat samostatný český časopis. Další jednání s novým vydavatelem *Rundschau* E. Grafem vedla nakonec k dohodě, že redakce *Rundschau* zajistí

i vydávání tohoto nového periodika – *Časopisu českého lékárnictva*. Adolf Vomáčka, nový redaktor *Rundschau*, se tak stal i redaktorem prvního ročníku *Časopisu českého lékárnictva*, který vycházel v Litoměřicích (první číslo spatřilo světlo světa 1. dubna 1882, časopis vycházel jednou měsíčně). Vedení Farmaceutické společnosti se nicméně rozhodlo v následujícím roce převést redakci časopisu do Prahy a Vomáčku na postu redaktora vystřídali od prvního čísla druhého ročníku August Bělohoubek a Ottmar Pohl (5).

Vomáčkova obchodní společnost

Roku 1882 založil Vomáčka v Litoměřicích také obchodní společnost *Vomáčka's Handelsunternehmen*. Podnik, který spolu s majitelem v roce 1886 rovněž přesídlil do Prahy (jeho sídlo bylo ve Spálené ulici 13, Praha II), prodával lékárenský a zdravotnický materiál, pomůcky a přístroje. Jednalo se například o lékárenské etikety a signatury, porcelánový šrot k čištění lahví (náhrada zdraví škodlivého oloveného šrotu) a k tárování vah (náhrada granátů), textilie pro kolírování i administrativní pomůcky (pokladní deník, pořadač receptů). Některé z nabízených výrobních přístrojů Vomáčka sám zkonstruoval: dva typy strojů na výrobu pilulek (pro výrobu větších a menších množství pilulek), váleček k navlhčování signatur (6), stroj k plnění a uzavírání škrbových tobolek (7) či *Obduktor* – přístroj na potahování pilulek, pastilek a komprimátů (obrázek 1). Jeho princip spočíval v napíchnutí pilulek na podlouhlé des-

tičky s jehlami, které se umístily na otočný válec. Jeho otáčením se pilulky namáčely ve vaničce s pomocnou látkou (želatina, keratin, kolodium, kakaové máslo aj.), umístěné pod válcem. Po obalení se pilulky z jehel sejmuly pomocí speciálního hřebene. Ze zdravotnického materiálu měla Vomáčkova společnost v nabídce lékárníčky různých velikostí a obsahu (turistické lékárníčky, lékárníčky pro domácnost i pro větší a menší podniky či instituce), skříň k uložení obvazů a léků pro lékaře, případně i v kombinaci se skládacími nosítky. V nabídce společnosti nechyběly ani Vomáčkovy vlastní publikace (6).

Publikace pro lékárenskou praxi

Kromě vedení odborného farmaceutického periodika a vlastní obchodní společnosti se Adolf Vomáčka od počátku 80. let 19. století věnoval další jistě odborně a časově náročné činnosti – psaní odborných publikací. Vomáčka je autorem několika německy psaných příruček pro lékárenskou praxi. Jeho díla se zaměřovala na dvě oblasti: na volně prodejné lékárenské domácí speciality a na právní, obchodní a provozní problematiku lékárenského provozu. V následujícím textu se zaměříme zejména na knihy badatelům dostupné v knihovně Českého farmaceutického muzea v Kuksu (ČFM).

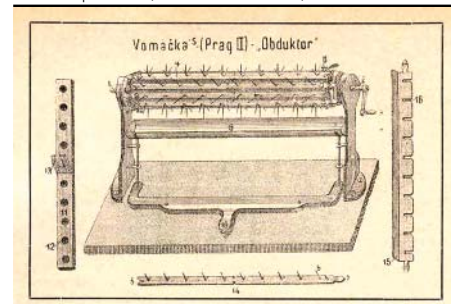
Vomáčkovým prvním dílem byla v roce 1883 vlastním nákladem v Litoměřicích vydaná příručka *Unsere Handverkaufsartikel* (Naše volně prodejné zboží). Tato publikace stojí na počátku celoživotního zájmu autora o povznesení výroby a konkurenceschopnosti lékárenských domácích specialit pro volný prodej („ruční prodej“). Vyšla v době silícího boje proti tajným specialitám a lékárníkům nejen ukazovala, jak se těmto tajným prostředkům účinně bránit, ale také jak zvýšit úroveň ručního prodeje (2). Vomáčka doporučuje výrobci věnovat péči nejen vlastnímu přípravku, ale starat se také o obaly, uzávěry, balení, vyznačení názvu lékárny, etikety aj. V abecedním sledu pak uvádí předpisy na jednotlivé léčivé, kosmetické a hygienické přípravky, které doprovází ilustrovanými návrhy etiket a návodů k použití, někdy radí i použití vhodných výrobních pomůcek, např. lisu na pastilky (tablety) (8). Kniha zaznamenala ohlas doma i v recenzích v zahraničí (Německo, Rusko) (9, 10) a dočkala se i překladu do angličtiny (2). Publikaci brzy následovalo pod názvem *Neue Ideen I.* (Praha, 1885) a *Neue Ideen II.* (Praha, 1886) první a druhé pokračování (tato pokračování se v knihovně ČFM nenacházejí, první v českých knihovnách není vůbec, druhým disponuje Národní knihovna Praha).

Ve stejném roce jako *Unsere Handverkaufsartikel* byla vydána poněkud atypická publika-

ce *Handbuch der Rezeptur* (Příručka receptury) s podtitulem „Enthält nebst einem Inventar, einer Rezepturtaxe officineller und nicht officineller Präparate, einer Thierarznei- und Handverkaufstaxe, alle gebräuchlichen Provincialismen in deutscher und böhmischer Sprache...“ Pod renesančně rozvinutým titulem se skrýval formulář inventárního deníku humánních a veterinárních léčiv a léčivých přípravků s označením jejich umístění v prostorách lékárny, oficiálním názvem dle *Pharmacopoea Austriaca VI.*, německými, českými a lidovými synonymy, recepturními cenami, cenou ve volném prodeji a v poznámkách uvedenými technologicky důležitými informacemi o rozpustnosti, mísitelnosti, též dávkování a někde i kompletními recepty (11). V tomto obdivuhodném autorově počínu, i když v lékárenské praxi zřejmě ne příliš skutečně využívaném, lze spatřit jeden z prvních pokusů o vytvoření „lékárenské databanky“ – tedy pokus o soustředění různorodých informací potřebných pro vlastní lékárníkovu práci, které byly roztroušeny v různých informačních zdrojích (lékopis, tištěné i rukopisné sbírky neoficinálních předpisů, sazby, úřední výnosy apod.), do jednoho „média“. O pár desítek let později Vomáčkovi následovníci řešící stejné otázky částečně či úplně opustili formu knih a sešitů a navrhovali používat papírové kartotéky, ve kterých se daly jednotlivé položky i zaznamenávané informace podle potřeby vyřadit či doplnit, sloužily však k obdobnému účelu (12, 13).

Množství různých právních předpisů o farmacii podnítilo Vomáčku, podobně jako jeho předchůdce, k jejich soustředění do jediné příručky. Snažil se tak usnadnit jejich pochopení a využití v praxi. Podnětem mu jako redaktorovi byly i časté dotazy a prosby o právní vysvětlení. V roce 1885 nejprve publikoval v rubrice *Feuilleton v Rundschau* sérii článků o rakouské lékárnické legislativě, kterou v témže roce vydal i knižně jako *Oesterreichische Apothekergesetze* (Rakouské lékárnické zákony, Litoměřice 1885). Po prvním rozebraném vydání následovalo roku 1890 upravené druhé, vydané již ve Vídni, a konečně roku 1897 podstatně rozšířené vydání třetí s názvem *Sammlung und Commentar der oesterreichischen Apotheker-, einschlägiger Sanitäts- und andere Gesetze* (Sbírka a komentář rakouských lékárnických, příslušných zdravotnických a dalších zákonů). V něm pro snadnější pochopení problematiky autor nejdříve podal přehled vývoje legislativy v monarchii, zvláště po zlomových letech 1848 (pokus o první ústavu a vznik občanské společnosti) a 1867 (rozdělení monarchie na Rakousko-Uhersko a následný odlišný vývoj legislativy v obou částech říše). Látku

Obrázek 1. Obduktor – Vomáčkův strojek k potahování pilulek (foto: archiv ČFM)

soustředil tematicky dle odvětví a oborů, mimo jiné na lékárnu, koncesi a provoz, daně, recepturu, lékopisy a sazby léčiv, speciality; vzdělávání a studium, vojenské lékárnictví, lékaře, zvěrolékaře a drogisty. Materie je v závěru zpracována do chronologické tabulky a abecedně (14).

Dalším Vomáčkovým autorským počinem je příručka *Die Geschäftspraxis des Apothekers und seine Nebengeschäfte* (Obchodní praxe lékárníka a jeho vedlejší činnosti) z roku 1887. Jde o podrobný návod lékárníkovi jak získat a provozovat lékárnu. Po kapitolách ukazuje zájemci o samostatný podnik, jak vést účetní knihy, inventarium, pokladní deník, nákupní knihu; jak pečovat o spolupracovníky, jak o vztahy s lékaři a pacienty, jak si poradit s konkurencí, jak rozvíjet recepturu, ruční prodej, inzerci. V knize se odráží Vomáčkův odpor proti tajným specialitám i charakter oboru druhé poloviny 19. století – zvolna ustupující patriarchální lékárenství a rozvíjející se podmínky kapitalistického prostředí. Vomáčka akceptuje situaci a i tady doporučuje lékárníkovi, aby se choval jako obchodník, ale s etickými domácími volně prodejnými specialitami, nikoliv s podvodnými tajnými přípravky. Tak může zachovat a udržovat svou hospodářskou prosperitu. Druhou část knihy tvoří ilustrovaný katalog Vomáčkovy obchodní společnosti, v jejímž sortimentu mohl čtenář nalézt řadu pomůcek k úspěšnému vedení lékárny (6).

Další z Vomáčkových děl věnujících se volně prodejnému sortimentu je *Taschenbuch bestbewährter Vorschriften für die gangbarsten Handverkaufsartikel der Apotheken und Drogenhandlungen* (Kapesní příručka nejosvědčenějších předpisů na nejběžnější lékárnické a drogistické volně prodejné přípravky, obrázek 2), jež vyšla roku 1890 ve Vídni a dočkala se i druhého a třetího vydání (Viedeň 1897, 1904). Obsahuje abecedně uspořádané předpisy na nejběžnější volně prodejné přípravky. Vomáčka, vědom si nejen odborného, ale i hospodářského významu volně prodejného sortimentu, zdůrazňuje v úvodu, že novodobí pacienti jsou vybíravější, a proto výrobce musí

do přípravy zapojit všechny smysly: zrak i hmat kupujícího upoutá nejdříve výrazná etiketa, tvarovaná lékovka, kelímek, krabička, zabarvení přípravku. Zanedbat nelze ani chuť a čich. Nutno je dbát i na přesné dodržování receptury a naprosté kvality používaných léčiv. Jen tak lze zajistit trvalou přízeň pacienta, který se ke všestranně kvalitnímu produktu rád vrací. I v této publikaci využívá prostor pro reklamu a čtenářům nabízí např. etikety z vlastního nakladatelství (obrázek 3) či již výše zmíněný *Obduktor* (15).

Ještě v dobách svého působení v Těšíně začal Vomáčka zpracovávat pro místní odborné knihkupectví farmaceutický katalog. Toto dílo za něj však dokončil Hermann Wuskraup, vyšlo roku 1881 jako *Schroeder's pharmaceutischer Katalog*. V první kapitole obsahoval abecední seznam a sazbu oficiálních léčiv a léčivých přípravků a seznam zboží (léčiv, zařízení lékáren, přístrojů aj.) s uvedením firem, jež danou položku nabízely. Druhá kapitola představovala abecední seznam firem s uvedením, jaký druh zboží nabízejí. Třetí kapitola byl katalog a ceník Schroederova knihkupectví s farmaceuticko-chemickou literaturou a čtvrtá tvořila abecední seznam lázeňských míst v Rakousko-Uhersku a Německu s výčtem jejich minerálních pramenů či nabízených procedur (klimatické lázně, elektrolýza apod.) (16).

Závěrem zmíníme Vomáčkovy publikace, jež nejsou uloženy v knižním fondu ČFM. Pro rok 1885 připravil kalendář *Ad. Vomáčka's Hygea-Kalender 1885 für Pharmaceuten* (Litoměřice, 1884. Dostupný ve fondu Národní knihovny Praha). I když zřejmě zamýšlel ve vydávání kalendáře pokračovat i v následujících letech, jeho první ročník zůstal i posledním. Svému životnímu tématu – domácím specialitám – se znovu věnoval v *Haus-Specialitäten* (Viedeň 1888, 1904), které byly jakýmsi pokračováním *Unsere Handverkaufsartikel* a *Neue Ideen*. Na rozdíl od nich, určených lékárníkům, byla tato příručka užitečná i dalším „podnikavým“ obchodníkům. Struktura díla byla obdobná jako u předchozích publikací (17). Ve své autobiografii (2) zmiňuje ještě autorství několika dalších prací: *Haarpflegemittel* (Prostředky k péči o vlasy, plným názvem *Der Friesiersalons Nebenerwerb: Haarpflegemittel*, Viedeň, asi 1904), na vlastní zkušenosti založenou *Was der Nervöse der Neurastheniker von seiner Krankheit wissen und wie er leben muß, um gesund zu werden* (Co nervosní, neurasthenik ví o své chorobě a jak musí žít, aby se uzdravil, Lipsko 1907) a zřejmě nikdy nevydanou *Des Lebens Kunst, Zweck und Ziel* (Umění, účel a cíl života). Posledními čtyřmi publikacemi podle dostupných informací nedisponuje žádná z knihoven u nás.

Závěr

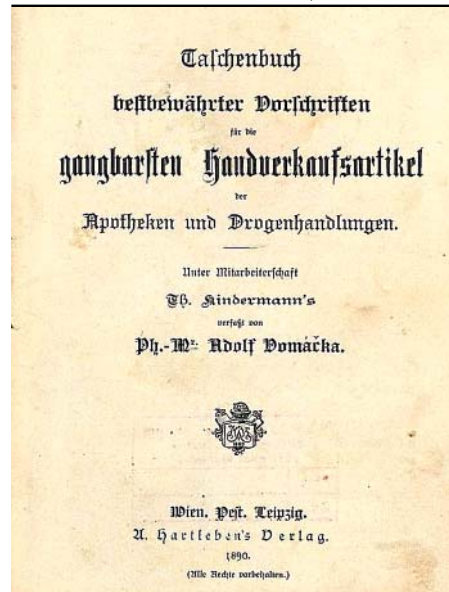
Magistr farmacie Adolf Vomáčka byl pozoruhodnou osobností farmacie a lékárenství na rozmezí 19. a 20. století nejen v prostoru rakousko-uherského mocnářství a německé říše, ale i v souvislostech evropských, resp. světových. Vomáčkova činnost a hluboký zájem o obor se projevil ve třech jeho profesních rolích: redaktora odborného tisku, obchodníka s lékárenskými a zdravotnickými pomůckami a odborného spisovatele. Jeho dílo je prostoupeno snahou o zajištění prosperity lékáren s pomocí plného využití potenciálu volně prodejného sortimentu se zachováním vysoké odborné a etické úrovně lékárenské práce. Stopy jeho odborné činnosti jsou početné a v současnosti jejich studium přispívá k hlubšímu poznání stavu farmacie přelomu 19. a 20. století na našem území. Adolf Vomáčka však patří k osobnostem ne příliš známým a zcela doceněným. V našem příspěvku jsme se pokusili tento dluh jemu alespoň částečně splatit.

*Práce byla podpořena grantem
Univerzity Karlovy v Praze (SVV 260 066).*

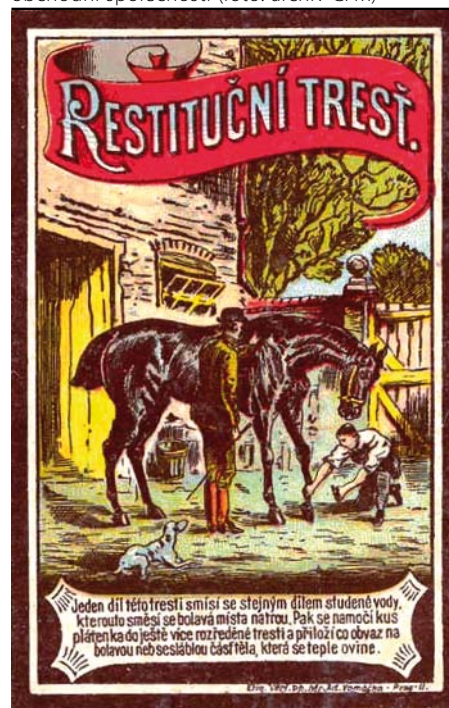
Literatura

1. Státní oblastní archiv Třeboň, fond Sběrka matrik Jihočeského kraje, inv. č. 2251 (Farní úřad církve římskokatolické Jindřichův Hradec – Matrika narozených 1854–1857, fol. 183. Pozn.: Za vyhledání údaje děkuji Bc. Jindřichu Koldovi.
2. Pharmazeutische Post 1919; 52: 625. Pozn.: V článku Redaktoři Časopisu českého lékárnictva (Českoslov. farm. 1982; 31: 97–109) jsou chybně uvedeny praxe v lékárně milosrdných bratří ve Vídni a kondice v Děčíně.
3. České farmaceutické muzeum (dále jen ČFM), fond Rusek. Seznam absolventů vídeňského studia farmacie z českých zemí. Nezpracováno.
4. Pharmazeutische Post 1919; 52: 613.
5. Drábek P. Časopis českého lékárnictva a jeho předchůdci. Českoslov. farm. 1982; 31: 85–96.
6. Vomáčka A. Die Geschäftspraxis des Apothekers und seine Nebengeschäfte: Aus der Praxis für die Praxis. Prag: Selbstverlag 1887; 72, xv s. (ČFM, sign. HK1365).
7. Verschluss-Oblaten, Tafel-Oblaten und Oblaten-Verschluss-Apparat von Vomáčka. Pharmaceutische Zeitschrift für Russland 1885; 24: 649–650.
8. Vomáčka A. Unsere Handverkaufsartikel aus der Praxis für die Praxis. Leitmeritz: Im Selbstverlage 1883: 121. (ČFM, sign. HK313).
9. Unsere Handverkaufsartikel. Jahresbericht über die Fortschritte der Pharmacognosie, Pharmacie und Toxicologie 1883–1884; 19–20: 1257.
10. Unsere Handverkaufsartikel. Pharmaceutische Zeitschrift für Russland 1884; 23: 88–89.
11. Vomáčka A. Handbuch der Rezeptur. Wien: Perles 1883: 227. (ČFM, sign. HK205).
12. Bosák V. Normalizované kartotéky lékárenské. Čas. čsl. lékár. 1931; 11: 68–73.
13. Novák J. S. Kartotheka v racionalisaci provozu malé lékárny. Čas. čsl. lékár. 1931; 11: 217–219.
14. Vomáčka A. Sammlung und Commentar der österr. Apotheker-, einschlägiger Sanitäts- und anderer Gesetze. Wien, Pest, Leipzig: Hartleben 1897, viii., 648: 14 (ČFM, sign. HK 9527).
15. Vomáčka A. Taschenbuch bestbewährter Vorschriften für die gangbarsten Handverkaufsartikel der Apotheken und

Obrázek 2. Titulní strana prvního vydání *Taschenbuch bestbewährter Vorschriften...* (foto: archiv ČFM)

Obrázek 3. Ukázka etikety ze sortimentu Vomáčkovy obchodní společnosti (foto: archiv ČFM)

Drogenhandlungen. Wien, Pest, Leipzig: Hartleben 1890; xiv, 94 (ČFM, sign. HK85 91).

16. Vomáčka A, Wuskraup H. Schroeder's Pharmaceutischer Katalog. Teschen: Eduard Schroeder 1881: 6, 10, 13, 33, 37 (ČFM, sign. HK1365).

17. Haus-Specialitäten. Zeitschrift des allgemeinen österreichischen Apotheker-Vereines 1882; 27: 225.

Článek přijat redakcí: 24. 3. 2014

Článek přijat k publikaci: 10. 4. 2014

Mgr. Jan Babica

České farmaceutické muzeum,
středisko FaF UK
Kuks 81, 544 43 Kuks
jan.babica@faf.cuni.cz

